Uniwersytet Gdański
Wydział Zarządzania
Prodziekan ds. Umiędzynarodowienia i Rozwoju
Kierownik Katedry Bankowości i Finansów
dr hab. Angelika Kędzierska-Szczepaniak, prof. UG

Sopot, 02.09.2024 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej pt. „Determinanty efektywności branży hotelarskiej w warunkach kryzysu wywołanego pandemią" autorstwa mgr. Krzysztofa Grabowskiego napisana pod kierunkiem naukowym promotora dr. hab. Bogdana Włodarczyka, prof. UWM i promotora pomocniczego dr. Marka Szturo.

Podstawę formalną napisania niniejszej recenzji stanowi pismo Przewodniczącej Rady Naukowej Dyscypliny Ekonomia i Finanse, dr hab. Wiesławy Lizińskiej, prof. UWM z dnia 3.07.2024 w sprawie powołania mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej mgr. Krzysztofa Grabowskiego pt. „Determinanty efektywności branży hotelarskiej w warunkach kryzysu wywołanego pandemią" napisanej pod kierunkiem naukowym promotora dr. hab. Bogdana Włodarczyka, prof. UWM i promotora pomocniczego dr. Marka Szturo.

Celem sporządzenia recenzji jest ocena, czy rozprawa spełnia warunki określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku, Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Art. 187, (Dz.U. z 2023, poz.742 z późn.zm.).

Recenzji poddana została dysertacja doktorska, licząca łącznie 136 stron (w tym tekstu zasadniczego 116 stron), obejmująca spis treści, streszczenie, abstrakt w języku angielskim, wstęp, sześć rozdziałów, zakończenie, bibliografię, spis rysunków, spis tabel oraz aneks.

W trakcie przygotowywania recenzji przedłożonej rozprawy zostały uwzględnione następujące aspekty:

- trafność podjętej problematyki badawczej, poprawność formułowania celów i hipotez badawczych oraz trafność wyboru metod i narzędzi badawczych;
- poprawność układu pracy i struktury podziału treści;
- ocena uzyskanych wyników i ich znaczenie dla nauki i praktyki gospodarczej;
- poprawność formalno-językowa, stylistyczna i interpunkcyjna oraz dobór literatury i umiejętność wykorzystania źródeł;
- ocena końcowa.

1. Tematyka, cel, hipotezy i metody badawcze

Tematyka badawcza dotyczyła branży hotelarskiej wraz ze wskazaniem czynników wpływających na efektywność tej branży ze szczególnym uwzględnieniem okresu kryzysu wywołanego pandemią Covid-19. Branża hotelarska jest bardzo zróżnicowana i rozproszona. Obiekty zaszeregowane w różnych kategoriach, segmentach czy lokalizacjach niejednolicie zareagowały na kryzys spowodowany pandemią. Z drugiej strony można śmiało stwierdzić, że pomimo różnorodności była to jedna z branż, którą najbardziej dotknęły pandemiczne ograniczenia. Negatywne skutki pandemii Covid-19 i restrykcji dla branży są coraz mniej widoczne, jednak należy brać pod uwagę, że sytuacja taka może się w przyszłości powtórzyć.

W związku z powyższym uważam, że tematyka jest bardzo istotna nie tylko z naukowego, ale również gospodarczego punktu widzenia. Wyodrębnienie czynników, które mogły wpłynąć na wyniki finansowe poszczególnych obiektów branży hotelarskiej, może być pomocne w przyszłości, dla budowy odpowiedniej strategii działania. Dodatkowo determinanty efektywności mogą być bardzo ważne w przypadku szacowania kluczowych czynników ryzyka. Z drugiej strony istotne jest też zrozumienie czynników, które dają szansę ożywienia, a tym samym utrzymania lub nawet poprawiania osiąganych przez przedsiębiorstwo wyników.

Dysertacja napisana została w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse. Istota problemu badawczego w utworze określona została przez cele, problem i hipotezy badawcze, które wpływają na wybór metody postępowania badawczego.

Autor zwrócił uwagę na lukę poznawczą związaną z niedostatkiem badań odnoszących się do czynników kształtujących efektywność branży hotelarskiej w Polsce, w kontekście ograniczenia negatywnych skutków kryzysu ekonomicznego tej branży wywołanego pandemią.

Problem badawczy określony przez Autora brzmi: **efektywność branży hotelarskiej w Polsce może być elementem decydującym o możliwości przetrwania w warunkach kryzysowych.**

Autor w swojej rozprawie wyodrębnił cel główny badań oraz dwa cele szczegółowe. Cel główny określony został jako „ocena efektywności przedsiębiorstw branży hotelarskiej w Polsce, z uwzględnieniem determinant ograniczających negatywne skutki pandemii".

Dwa cele szczegółowe sprzyjające realizacji celu głównego to:

1. Identyfikacja czynników kształtujących efektywność hoteli w Polsce w okresie lat 2011 – 2019.
2. Identyfikacja ewolucji determinant, które kształtowały efektywność hoteli w Polsce podczas pandemii.

Celem aplikacyjnym dysertacji jest wsparcie dla procesów decyzyjnych w zakresie potencjalnych inwestycji branży hotelarskiej, wpływających na utrzymanie efektywności branży w sytuacjach kryzysowych.

Pytania problemowe zawarte w pracy brzmiały następująco:

1. Jaki jest wpływ lokalizacji na efektywność hoteli w okresie przed i po pandemii?
2. Jaki jest wpływ wielkości hoteli na ich efektywność w okresie przed i po pandemii?
3. Jaki jest wpływ wieku obiektów na efektywność hoteli w okresie przed i po pandemii?
4. Jaki jest wpływ kategorii hoteli na ich efektywność w okresie przed i po pandemii?
5. Jaki jest wpływ przynależności do sieci hoteli na ich efektywność w okresie przed i po pandemii?

Autor postawił następujące hipotezy badawcze, nie dzieląc ich na hipotezę główną i hipotezy pomocnicze:

H1: Wpływ lokalizacji hotelu na jego efektywność nie zmienił się z powodu pandemii.

H2: Wpływ wielkości hotelu na jego efektywność nie zmienił się z powodu pandemii.

H3: Wpływ wieku hotelu na jego efektywność nie zmienił się z powodu pandemii.

H4: Posiadanie przez hotel niższej kategorii miało pozytywny wpływ na jego efektywność w wyniku pandemii.

H5: Przynależność hotelu do sieci miała nie zmieniony wpływ na jego efektywność w wyniku oddziaływania pandemii.

W celu weryfikacji hipotez badawczych Autor przedstawił i wykorzystał właściwe dla dyscypliny ekonomia i finanse metody i narzędzia badawcze.

W mojej opinii cel pracy został określony poprawnie. Hipotezy badawcze wskazane w pracy sformułowano czytelnie.

W badaniu wykorzystano dwuetapowe podejście. W pierwszej części zbadano efektywność hoteli przy użyciu metody analizy danych DEA. Zastosowano metodę zorientowaną na nakłady, aby możliwa była ocena wykorzystania danego zestawu nakładów oraz informacja, czy nakłady te można zmniejszyć, aby osiągnąć pożądane poziomy produkcji. Do rozwiązania równań programowania liniowego w modelu DEA Autor wykorzystał oprogramowanie do zarządzania wydajnością (Efficiency Measurement System – EMS).

W drugiej części przeprowadzono analizę regresji danych panelowych, aby określić związek pomiędzy zmiennymi zależnymi i niezależnymi. Autor zauważył, że model DEA nie pozwala na wyciągnięcie wniosków na temat korelacji zmiennych ponieważ zapewnia jedynie względne wyniki.

W badaniu wykorzystano dane panelowe jako połączenie szeregów czasowych i danych przekrojowych dla regresji przed pandemią Covid-19, natomiast porównanie danych po pandemii opiera się na regresji przekrojowej.

2. Struktura pracy

Praca składa się z sześciu rozdziałów, wstępu i zakończenia. Całość pracy stanowi 136 stron wraz z załącznikami. Rozprawa charakteryzuje się typowym podziałem na część obejmującą literaturę przedmiotu oraz wyniki badań własnych. Część teoretyczna obejmuje analizę krytyczną literatury przedmiotu, w tym szereg pozycji książkowych i artykułów naukowych napisanych w języku polskim i angielskim. Część empiryczna dotyczy oceny efektywności przedsiębiorstw branży hotelarskiej w Polsce i wskazania czynników, które mogą ograniczać negatywne skutki pandemii.

W rozdziale pierwszym Autor skoncentrował się na usługach hotelarskich, jako na głównym elemencie działalności turystycznej. Wyjaśnił tam istotę działalności turystycznej, najważniejsze pojęcia z nią związane oraz dokonał klasyfikacji usług hotelarskich. Zwrócił również uwagę na zagadnienie innowacyjności w tym obszarze oraz na jakość usług.

W rozdziale drugim skupiono się na efektywności ekonomicznej przedsiębiorstw i czynnikach mających wpływ na tą efektywność. Autor opisał efektywność jako kryterium aktywności rozwojowej oraz jako czynnik warunkujący kondycję przedsiębiorstwa. W dalszej części rozdziału skupił się na metodach pomiaru efektywności ekonomicznej oraz na uwarunkowaniach typowych dla przedsiębiorstwa z branży hotelarskiej.

W rozdziale trzecim przedstawiono metody i założenia badawcze, przedstawiono problem, cele, hipotezy i zakres badań. Autor wyjaśnił na czym polega metoda DEA i analiza regresji. W ostatnim paragrafie skupił się na przedstawieniu źródeł danych i próby badawczej.

Rozdział czwarty dotyczy skutków ekonomicznych i finansowych pandemii Covid-19 dla branży hotelarskiej. Autor opisał pandemię oraz to, w jaki sposób oddziaływała na gospodarkę. Szczegółowy opis dotyczył branży hotelarskiej i zmian popytu na usługi hotelarskie wynikających z ograniczeń ale również z niepewności i obaw gości. W rozdziale tym Autor opisał też długookresowe skutki pandemii dla branży oraz działania, jakie były podejmowane przez przedstawicieli branży hotelarskiej w celu ograniczenia negatywnych skutków pandemii.

W rozdziale piątym dokonano oceny efektywności branży hotelarskiej w Polsce na podstawie danych empirycznych. Przedstawiono rentowność, efektywność techniczną branży hotelarskiej i

czynniki, które na nią wpływają oraz zmiany efektywności, które były zauważalne podczas pandemii. Ostatni paragraf dotyczył najważniejszych aspektów analizy efektywności hoteli w Polsce.
Ostatni rozdział pracy dotyczy oceny determinant efektywności ekonomicznej branży hotelarskiej z punktu widzenia przedsiębiorców. Wykorzystane tutaj zostały badania ankietowe oraz wywiad z menedżerami z branży turystycznej.
Zakończenie obejmuje najważniejsze wnioski dotyczące przeprowadzonych badań a także weryfikację założonych hipotez badawczych.

3. Wartość naukowa

Rozprawa doktorska mgr. Krzysztofa Grabowskiego odpowiada na potrzeby badawcze dotyczące funkcjonowania przedsiębiorstw w warunkach kryzysu. Biorąc pod uwagę, że coraz częściej mówi się o tym, że funkcjonujemy w świecie BANI (Brittle, Anxious, Non-linear, Incomprehensible), czyli w świecie kruchym, niespokojnym, nieliniowym i niezrozumiałym, każde badania dające przedsiębiorstwom wskazówki, jak funkcjonować, czy jak poprawić lub utrzymać efektywność, są cenne i warte uwagi. Dwuetapowe podejście do problemu badawczego jest bardzo interesujące.

W mojej ocenie, zarówno cel główny, pytania badawcze, jak i hipotezy są logicznie powiązane z podjętym tematem badań i zostały sformułowane poprawnie. Szkoda jednak, że Autor nie wskazał hipotezy głównej i uzupełniających ją hipotez pomocniczych. Tym bardziej, że wymienione hipotezy są sformułowane prawidłowo i mogłyby stanowić uzupełnienie jednej konkretnej hipotezy głównej. Problem badawczy dotyczy tego, czy efektywności branży hotelarskiej w Polsce może być elementem decydującym o możliwości przetrwania w warunkach kryzysowych.

Dysertacja uzupełnia dotychczasowy zasób wiedzy w zakresie efektywności ekonomicznej przedsiębiorstw oraz czynników, które mają znaczenie dla działalności przedsiębiorstw w warunkach ryzyka i zmieniającego się otoczenia (tu akurat kryzysu w postaci pandemii Covid-19). Praca dostarcza również nowego spojrzenia na branżę hotelarską, z uwzględnieniem klasyfikacji hoteli i usług hotelarskich (ze względu na wiek, lokalizację, wielkość itp.) a także innowacji w tej branży.

W części teoretycznej pracy Autor trochę powierzchownie potraktował efekty pandemii Covid-19, wskazując między innymi, iż „pandemia szczególnie mocno uderzyła w hotele, ponieważ goście nie mogli zatrzymywać się w nich z powodu nakazów pozostania w domu, częściowego i pełnego zamknięcia granic z obawy przed rozprzestrzenianiem się choroby." W moim odczuciu powodów tych było dużo więcej, a wskazane przez Autora są tylko tymi powielanymi w środkach masowego przekazu.

Dokonując oceny części empirycznej pracy uważam, że podjęte badania naukowe i dokonane analizy są szczegółowe i wielowątkowe. Doktorant realizuje je zgodnie ze z góry przyjętym planem. Ocena wartości naukowej przedstawionej w dysertacji dotyczy podjętych badań empirycznych w zakresie analizy efektywności obejmującej okres dwunastu lat od 2011 do 2022 roku. Autor podzielił czas analiz na okres po kryzysie gospodarczym (2011-2016), okres przed wybuchem pandemii Covid-19 (2017-2019) oraz czas popandemiczny (2020-2022). Dane zostały pozyskane od właścicieli i zarządców hoteli za pośrednictwem Izby Gospodarczej Hotelarstwa Polskiego. Autor pozyskał dane z 547 jednostek w ciągu 12 lat, co daje łącznie 6 564 obserwacje dla regresji danych panelowych i 3 282 obserwacje dla analizy wielokrotnej regresji liniowej w ciągu 6 lat. Dodatkowo badania zostały pogłębione wywiadem.

Realizacja wskazanych prac badawczych była w mojej ocenie działaniem czasochłonnym i wymagającym dla Doktoranta, przyniosła jednak interesujące wyniki nie tylko z naukowego punktu widzenia. Wnioski przedstawione przez Doktoranta, po dokonaniu odpowiednich poprawek, mogą zostać wykorzystane w gospodarce, w branży hotelarskiej.

Pewne niejasności w pracy spowodowane są tym, że Autor nieprecyzyjnie opisuje dobór próby badawczej. W całej pracy próżno szukać informacji o całkowitej liczbie hoteli w Polsce oraz tego, jaką część populacji stanowią badane jednostki. Informacje te zawarte są w aneksie, jednak wskazane jest, aby przynajmniej raz, w paragrafie dotyczącym próby badawczej było to opisane.

Autor badał efektywność przy użyciu metody DEA ale również (biorąc pod uwagę jej niedoskonałości), przeprowadził analizę regresji danych panelowych aby wykazać związki między zmiennymi. Wątpliwość budzi jednak fakt, iż Autor niejednokrotnie wskazuje, że metoda DEA charakteryzuje się graficznym przedstawieniem w postaci częściowo liniowej funkcji, która łączy

najbardziej efektywne jednostki decyzyjne, tworząc tzw. krzywą efektywności a jednak w żadnym miejscu w rozprawie, gdzie jest mowa o metodzie DEA nie ma tego graficznego przedstawienia.

W tabeli 5.1 Autor przestawił ogólne wskaźniki efektywności – jeżeli przyjęte zostanie, że wskaźniki te dotyczą okresu 2011-2019, dlaczego wśród wskaźników jest mediana? Mediana nie może być wykorzystywana do analizy zmian w czasie (mediana jest to ciąg uszeregowanych wielkości!).

Wśród słabych punktów pracy należy wyróżnić niewielką liczbę wywiadów w porównaniu z pozostałymi danymi empirycznymi uzyskanymi przez Autora. Jeżeli w okresie od czerwca do listopada 2023 udało się przebadać łącznie 547 respondentów, z których każdy wypełnił ankietę, to dlaczego w wywiadzie uwzględnione zostały zaledwie cztery hotele, w tym jeden z kategorii ekonomicznej, jeden z kategorii średniej a dwa z luksusowej. Poszerzenie wywiadu stanowiłoby na pewno wartość dodaną dla badania i dałoby szansę na porównanie opinii w tych samych kategoriach.

Podsumowując opinię na temat pracy doktorskiej mgr. Krzysztofa Grabowskiego należy stwierdzić, że pomimo wskazanych w tej recenzji zastrzeżeń i wątpliwości, z których część może mieć charakter dyskusyjny, przedłożona rozprawa doktorska stanowi ciekawe studium teoretyczno-empiryczne. Do głównych zalet rozprawy zaliczam:

- temat pracy – aktualny, ważny z punktu widzenia niepewności, w której przedsiębiorstwa (nie tylko z branży hotelarskiej) muszą funkcjonować;
- problem badawczy wskazujący na to, że efektywność branży hotelarskiej może być elementem decydującym o możliwości przetrwania w warunkach kryzysowych;
- przeprowadzenie bardzo szerokiego badania branży hotelarskiej obejmującego 547 respondentów z branży hotelarskiej;
- interesujące wnioski z badań o charakterze poznawczym.

Rozprawa potwierdza umiejętność prowadzenia przez Autora samodzielnych badań naukowych.

4. Warstwa formalno-techniczna

Dysertacja została napisana poprawnym językiem. Autor przestrzega obowiązujących reguł pisania prac naukowych. Pod względem językowym i redakcyjnym rozprawa jest poprawna, choć nie pozbawiona błędów. Nie wpływają one znacząco na jej jakość (omyłki literowe, interpunkcja, nieliczne błędy gramatyczne, zamienne traktowanie słów „ilość" i „liczba"). Kolejnym elementem budzącym pewne zastrzeżenia od strony formalnej są tytuły i źródła tabel i rysunków. Autor niejednokrotnie w źródłach podaje „GUS", co nie jest wystarczającą informacją w pracy naukowej, natomiast w tytułach bardzo często nie ma informacji o tym, czego te dane dotyczą (np. Polski, województwa, w jakim okresie – tytuł powinien jednoznacznie wskazywać, co zostało pokazane w tabeli lub na rysunku, przykład rys. 5.1). Jeżeli Autor opisuje średnią efektywność, to czy dotyczy to całej badanej populacji, czy próby?

W pracy wykorzystano zróżnicowane i bogate źródła literaturowe polsko- i obcojęzyczne. Literatura jest aktualna i dopasowana do problemu badawczego. Autor nie zastosował jednak numeracji literatury i podziału na różne źródła, co na pewno ułatwiałoby poruszanie się po bibliografii.

Błędy formalne również nie obniżają pozytywnej oceny rozprawy doktorskiej, jednak przed publikacją badań w formie artykułu naukowego wskazane jest ich poprawienie.

5. Ocena końcowa

Reasumując, moja opinia dotycząca rozprawy Pana mgr. Krzysztofa Grabowskiego pod tytułem: „Determinanty efektywności branży hotelarskiej w warunkach kryzysu wywołanego pandemią" jest pozytywna.

Uwzględniając zasadność podjętej problematyki badawczej, metody badawcze, przebieg i wyniki przeprowadzonych analiz i badań empirycznych, ocenę merytoryczną i formalną rozprawy, uważam, że Doktorant posiada umiejętności projektowania i przeprowadzania badań i potrafi rozwiązać problem badawczy w sposób naukowy. Autor wykazał się wystarczającym warsztatem naukowo-badawczym.

Rozprawa została przygotowana z dużym nakładem pracy, zarówno pod kątem teoretycznych aspektów podjętej tematyki, jak i przeprowadzonych badań empirycznych. Praca rozwija wiedzę z zakresu efektywności ekonomicznej przedsiębiorstw.

Rozprawa potwierdza umiejętności Autora do samodzielnego prowadzenia badań naukowych oraz jego poziom wiedzy w dyscyplinie ekonomia i finanse.

Uwzględniając wnioski, które z pewnością mogą być wykorzystywane w praktyce, zasadne jest opublikowanie rezultatów prowadzonych badań w postaci artykułów naukowych.

W mojej ocenie, recenzowana rozprawa doktorska, spełnia ustawowe kryteria stawiane pracom doktorskim w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse, określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2023 r, poz. 742 z późn. zm.)

Na tej podstawie wnioskuję do Rady Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie o **przyjęcie recenzowanej rozprawy doktorskiej mgra Krzysztofa Grabowskiego pt. „Determinanty efektywności branży hotelarskiej w warunkach kryzysu wywołanego pandemią" oraz o dopuszczenie do publicznej obrony**.